

Latch'ler(mandallar) dijital devrelerde kullanılan bir bellek elemanlarıdır. Adını yaptığı işe benzerliğinden ötürü almıştır. Mandal, yani tutucu demektir. Genellikle, bir sinyalin belirli bir anda sahip olduğu değeri hatırlamak için kullanılır. Latch'ler, özellikle geçici veriyi saklamak amacıyla kullanılır ve flip-flop'lara göre daha basit yapılara sahiptir. Latchler ile flip-flop'lar arasındaki fark saat (**clk**) sinyaline bağlı çalışmamalarıdır. Saat sinyalinden bağımsız olarak veriyi tutarlar.

Özetle:

- Latch, giriş sinyali aktifken mevcut veri değerini saklar.
- Giriş sinyali değiştiğinde, latch yeni sinyal değerini alır ve saklar.
- Saat sinyaline bağlı olmadığı için sürekli olarak girişe duyarlıdır ve bu yüzden level-triggered olarak tanımlanır (örneğin, giriş yüksek seviyedeysen saklar, düşük seviyeye geçtiğinde tutmayı bırakır).

Latch'ler, flip-flop'lara kıyasla daha az kararlıdır ve zamanlamaya bağlı hatalara daha yatkındır. Genellikle flip-flop'lardan önceki geçici depolama işlemlerinde kullanılır.

Yine flip-flop'lar gibi farklı türleri bulunmaktadır. En yaygın olarak bilinenleri SR Latch ve D Latch olanlarıdır. Kısaca bahsetmek gerekirse;

SR (Set-Reset) Latch: En temel latch türüdür. "Set" ve "Reset" girişleri vardır. Set girişine 1 verildiğinde latch çıkışı 1 olur, Reset girişine 1 verildiğinde ise çıkış 0 olur. Ancak, her iki giriş aynı anda 1 olduğunda çelişkili bir durum oluşur, bu yüzden bu giriş kombinasyonundan kaçınılır.

D (Data) Latch: Tek girişe sahiptir ve bu girişe verilen veriyi saklar. Girişin aktif olduğu süre boyunca latch, girişteki değeri çıkışa yansıtır ve saklar. Bu latch, SR latch'in sorunlarını gidermek için tasarlanmıştır ve flip-flop'ların temelini oluşturur.

Latch'ler FPGA'da çok fazla tercih edilmezler çünkü sistemde belli başlı belirsizlikle oluşturabilirler fakat kullanıldıkları birkaç alan vardır. Bunlara kısaca değinecek olursak da şöyle söyleyebiliriz;

1. Sinyal Tutma (Hold) İşlevi

Latch'ler, sinyal durumunu tutmak (veriyi saklamak) için kullanılır. Örneğin, bir veri hattında sinyalin sabit kalması gereken durumlarda latch'ler kısa süreli veri saklama işlevi görebilir. Bir saat sinyaliyle bağımlı olmayan latch'ler, belirli kontrol sinyallerine yanıt olarak veriyi saklar ve gerekli durumlarda veri hattını dengede tutar.

2. Metastabilite ve Zamanlama Kontrolü

FPGA'larda senkronize edilmeyen girişlerin veya kontrol sinyallerinin metastabiliteye neden olmaması için latch'ler kullanılabilir. Bu gibi durumlarda latch'ler, geçici sinyal durumlarını dengeleyerek saat sinyaliyle tam senkronize olmayan sinyallerde stabilizasyon sağlar.

3. Özel Durumlar İçin Tasarım Araçları (Hold Buffer olarak)

Bazı FPGA tasarımlarında, küçük veri yolu durumu değişikliklerinde gecikme tamponu olarak kullanılabilir. Bu, özellikle belirli gecikme gerektiren veri yollarında veya sinyal yönlendirme sürecinde kullanılan latch'lerin küçük gecikmeler sağlayarak sinyalleri tamponlamasına yardımcı olabilir.

4. Statik Veri Saklama

Latch'ler, belirli bir kontrol sinyaliyle dayalı olarak veri saklamada statik (durum koruyucu) bir yapı sağlar. Örneğin, FPGA içindeki özel durum makinelerinde (state machines) bir kontrol sinyali değiştiğinde belirli sinyallerin güncellenmeden önce geçici olarak tutulmasını sağlamak için latch'ler kullanılabilir.

Fakt latchler çok sık tercih edilmezler hatta istenmezler bunun da sebepleri vardır bu sebeplerden ötürü de latchlerden kaçınılır. Bunu da şu şekilde anlatabiliriz;

FPGA tasarımlarında genellikle **senkron devreler** tercih edilir. Latch'ler saat darbesi yerine kontrol sinyalleriyle çalıştığı için zamanlama sorunları ve yarış durumlarına (race conditions) yol açabilir. Bu durumlar, devrenin doğru çalışmamasına neden olabileceği için latch kullanımı azaltılır ve genellikle flip-flop gibi daha güvenilir yapı taşları tercih edilir.

Race condition (yarış durumu) kavramını biraz açmak gerekirse de dijital sistemlerde iki veya daha fazla sinyalin veya işlemin aynı anda gerçekleşmeye çalışması ancak farklı

hızlarda sonuçlanmasıyla ortaya çıkan bir belirsizlik veya beklenmedik durumdur. Özellikle paralel çalışan süreçlerde, sinyaller arasındaki zamanlama farklılıkları yarış durumlarına yol açabilir. Bu, sonuçların öngörülemez hale gelmesine neden olur ve devrenin beklenmeyen şekillerde davranmasına yol açabilir.

Vivado gibi sentez araçları genellikle latch oluşturulmasından kaçınır ve tasarımcı istemeden latch oluşmasını engellemeye çalışır. Ancak bazı durumlarda, kod yapısı yanlış yazıldığında veya sinyaller belirli koşullar altında atanmadan bırakıldığında, sentez aracı latch oluşturmaya zorlanabilir. Mesela bir sinyalin tüm durumlarda atanmadığı veya başlangıç değerinin eksik bırakıldığı koşullarda ortaya çıkabilir. Vivado bu durumda değer tutulması gerektiğini düşünür ve latch yapısı oluşturarak sinyal durumunu korur. Örneğin bir **if-else** veya **case** yapısında her durumu oluşturup kapsayamazsanız Vivado otomatikmen eksik durumlar için sinyalin tutulması gerektiğine karar verir ve bir latch oluşturur. Bunun önüne geçmek için de her durumu açıkça belirtmek veya varsayılan bir durum eklemek latch oluşumunu engeller.

Ayrıca Vivado gibi sentez araçları kod yapısında saat sinyali içermeyen process'leri(işlemleri) gördüğünde durumları korumak için latch kullanmaya karar verebilir. Özellikle asenkron kontrol sinyalleriyle çalıştığınızda ve sinyal değerlerini sadece bu kontrol sinyaline atadığınız zaman Vivado sinyalin saklanması gerektiğini düşünüp latch oluşturabilir.

Bu yapılardan kaçmak için yapılması gerekenleri özetlememiz gerekirse;

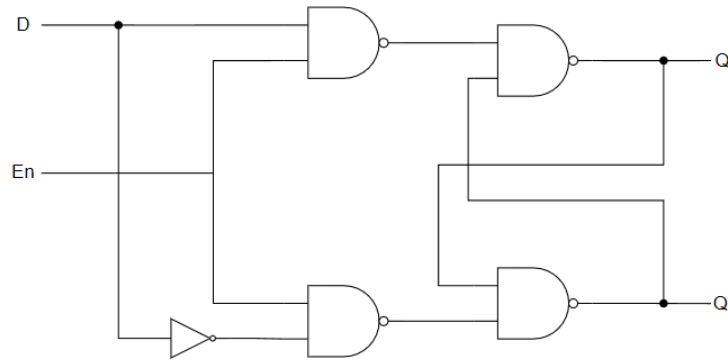
1. Sinyal atamaları eksiksiz yapılmalı, her koşulda sinyale bir değer atanmalı,
2. Varsayılan durum kullanılmalı, **case** ifadelerinde **when others =>** kullanarak her durumun ele alındığından emin olunmalı,
3. Saat sinyali kullanılmalı, mümkünse tüm süreçleri saat sinyali ile senkronize edilmeli ve yalnızca gerekli durumlarda asenkron yapılar tercih edilmeli.

Burada sizlere D Latch ile alakalı daha detaylı bilgi verip bununla ilgili bir VHDL kodu yazacağım.

D LATCH

D latch, dijital devrelerde kullanılan önemli bir bellek elemanıdır. "D" harfi "Data"yı temsil eder ve bu latch'in temel amacı, girişteki bir veri bitini geçici olarak saklamaktır. D latch'in çalışma prensibi basittir, tek bir girişi vardır. Çıkışta Q ve Q' (ters Q) bulunur. Q, verinin kendisini, Q' ise verinin tersini temsil eder. Aşağıda giriş çıkışları devre üzerinden görebilirsiniz.

Devre Gösterimi

Çalışma prensibi şu şekildedir:

D latch, giriş sinyaline bağlı olarak level-triggered çalışır, yani Enable (E) girişinin durumuna bağlı olarak veriyi alır veya saklar:

Enable (E) = 1 (aktif): D latch, **D** girişindeki veriyi doğrudan **Q** çıkışına yansıtır. Yani D'deki değişimler Enable sinyali aktifken anında **Q** çıkışında görülür.

Enable (E) = 0 (pasif): D latch, **D** girişindeki veriyi yok sayar ve o anda **Q** çıkışında olan değeri saklar.

Bu sayede D latch, Enable sinyali aktif olduğu sürece girişteki veriyi güncelleyebilir, pasif olduğunda ise çıkışını koruyarak bellek işlevi görür.

Çalışma prensibinin tablo halini de aşağıda görebilirsiniz.

Doğruluk Tablosu

E	D	Q	Tanım
0	X(0,1)	Q	Değişiklik yok
1	0	0	Q = 0; reset durumu
1	1	1	Q = 1; set durumu

Kullanılan bu D Latch'in avantajı olarak da belirsiz durumları önleyeceğini söyleyebiliriz. SR Latch'teki çelişkili durumu ortadan kaldırır. Böylece daha kararlı bir çalışma sağlar. Ayrıca tek bir girişi olduğu için de tek bir veri girişine ihtiyaç duyar. Bu da dijital devrelerde kullanımı basitleştirir.

Şimdi bu D mandalının basitçe VHDL kodunu ve açıklamalarını bir sonraki sayfada bulabilirsiniz.

NOT: VHDL kodunda saat frekansı (**clk**) kullanılmasının sebebi simülasyon ekranında istenilen durumları rahatça görebilmektir. Yoksa yukarıda bahsedildiği gibi latch saat sinyali kullanılmadığı durumlarda ortaya çıkar. Aşağıdaki tasarım biraz daha flip-flop yapısına uygun bir tasarımdır fakat bizim yaptığımız sadece uygulamayı daha kolay gözlemlemek olduğu içindir. Kafa karışıklığını gidermek adına bu durumu dikkate alınız.

```

library IEEE;
use IEEE.STD_LOGIC_1164.ALL;
use ieee.numeric_std.all;
use ieee.std_logic_unsigned.all;

entity dlatch is
    Port ( D_i      : in STD_LOGIC;
          E_i      : in STD_LOGIC;
          clk_i     : in STD_LOGIC;
          rst_i     : in STD_LOGIC;
          Q_o       : out STD_LOGIC
        );
end dlatch;

architecture Behavioral of dlatch is
begin
    process (clk_i, D_i, E_i)
        variable DE_i : std_logic_vector (1 downto 0);
        variable latch : std_logic := '0';
        variable cikis : std_logic;

    begin
        DE_i := D_i & E_i;

        if (rst_i = '1') then
            Q_o <= '0';
        elsif rising_edge (clk_i) then
            case DE_i is
                when "00" => cikis := latch;
                when "01" => cikis := latch;
                when "10" => cikis := '0';
                when "11" => cikis := '1';
                when others => null;
            end case;
        end if;
        Q_o <= cikis;
    end process;
end Behavioral;

```

Kodu detaylı olarak incelersek;

```

entity dlatch is
    Port ( D_i      : in STD_LOGIC;
          E_i      : in STD_LOGIC;
          clk_i     : in STD_LOGIC;
          rst_i     : in STD_LOGIC;
          Q_o       : out STD_LOGIC
        );
end dlatch;

```

dlatch isimli bu entity, dış dünyaya açılan giriş ve çıkışları tanımlar. Giriş ve çıkış sinyalleri şunlardır:

D_i: Veri girişi sinyali. Bu, latch'in saklayacağı ya da Q_o çıkışına göndereceği

veriyi sağlar.

E_i: Enable ya da etkinleştirme sinyali. E sinyali '1' olduğunda, latch D girişini saklayabilir veya D değerine göre çıkışı değiştirebilir.

clk_i: Saat sinyali. Latch çıkışı bu saat sinyaliyle tetiklenir; rising_edge (pozitif kenar) olduğunda çıkış güncellenir.

rst_i: Reset sinyali. Reset aktifken, devre çıkışı (Q_o) sıfırlanır.

Q_o: Çıkış. Latch'in tutmakta olduğu değeri dış dünyaya iletir.

```
architecture Behavioral of dlatch is
begin
    process (clk_i, D_i, E_i)
        variable DE_i : std_logic_vector (1 downto 0);
        variable latch : std_logic:='0';
        variable cikis : std_logic;
```

Mimari
tanımında,
process bloğu
clk_i, D_i ve E_i
sinyallerini

kullanır. Bu işlem bloğunda üç değişken tanımlanmıştır:

DE_i: **D_i** ve **E_i** sinyallerini birleştirerek 2 bitlik bir vektör oluşturur.

latch: Latch'in önceki durumunu saklayan değişken, başlangıç değeri '0' olarak tanımlanmıştır.

cikis: Q_o çıkışına atanacak geçici değer.

Bu değişkenlerle, devrenin rst_i ve DE_i durumlarına göre çıkışı nasıl etkileyeceği belirlenir.

```
begin
    DE_i:= D_i & E_i;
```

Bu satır, **D_i** ve **E_i** sinyallerini birleştirerek **DE_i** adlı
2 bitlik bir vektör elde eder.

```

if (rst_i = '1') then
    Q_o <= '0';
elseif rising_edge (clk_i) then
    case DE_i is
        when "00" => cikis := latch;
        when "01" => cikis := latch;
        when "10" => cikis := '0';
        when "11" => cikis := '1';
        when others => null;
    end case;
end if;
Q_o <= cikis;

```

rst_i (reset) sinyali '1' olduğunda, **Q_o** çıkışına sıfır atanır. Bu, devrenin başlangıç durumuna geri döndüğünü gösterir.

Reset aktif olmadığında ve **clk_i** sinyali pozitif kenara geldiğinde, **DE_i** durumuna göre **cikis** değişkeni belirlenir:

- "00": **D_i** ve **E_i** ikisi de '0' olduğunda, çıkış latch'te tutulan önceki değeri (eski değeri) korur.
- "01": **D_i** '0', **E_i** '1'

olduğunda da yine çıkış eski değeri korur.

- "10": **D_i** '1', **E_i** '0' olduğunda çıkış sıfırlanır.
- "11": **D_i** ve **E_i** ikisi de '1' olduğunda çıkış bir yapılır.

Bu, **DE_i** durumlarına göre çıkışın nasıl etkileneceğini belirleyen temel çalışma prensibini ortaya koyar.

En son satırda, **cikis** değişkeninin değeri **Q_o** çıkışına atanır. Bu, saat sinyalinin pozitif kenarında güncellenmiş **cikis** değerini **Q_o** çıkışına aktarır.

Bir sonraki sayfada ise yazdığımız kodun testini gerçekleştirmek üzere Testbenc kodunu inceleyelim.


```

library IEEE;
use IEEE.STD_LOGIC_1164.ALL;

entity tb_dlatch is
end tb_dlatch;

architecture Behavioral of tb_dlatch is

component dlatch is
    Port (
        D_i      : in STD_LOGIC;
        E_i      : in STD_LOGIC;
        clk_i     : in STD_LOGIC;
        rst_i     : in STD_LOGIC;
        Q_o      : out STD_LOGIC
    );
end component;

signal SD_i      : std_logic := '0' ;
signal SE_i      : std_logic := '0' ;
signal Sclk_i    : std_logic := '0' ;
signal Srst_i    : std_logic := '0' ;
signal SQ_o      : std_logic := '0' ;

constant clk_period :time := 10ns;

begin

uut: dlatch port map (
    D_i      => SD_i,
    E_i      => SE_i,
    clk_i    => Sclk_i,
    rst_i    => Srst_i,
    Q_o      => SQ_o
);

clk_i_process: process
begin
    Sclk_i <= '0';
    wait for clk_period/2;
    Sclk_i <= '1';
    wait for clk_period/2;
end process;

--Test
ED_in: process
begin
    Srst_i <= '1';
    wait for clk_period*2;
    Srst_i <= '0';
    wait for clk_period*2;

    SE_i <= '0';
    SD_i <= '0';
    wait for clk_period*2;
    SE_i <= '0';
    SD_i <= '1';
    wait for clk_period*2;
    SE_i <= '1';
    SD_i <= '0';
    wait for clk_period*2;
    SE_i <= '1';
    SD_i <= '1';
    wait for clk_period*2;

end process ED_in;
end Behavioral;

```

Detaylı incelemesini aşağıda yapalım:

```
library IEEE;
use IEEE.STD_LOGIC_1164.ALL;

entity tb_d latch is
end tb_d latch;
```

Bu kısımda, tb_d latch adlı testbench entity tanımlanır. Testbenchlerde genellikle giriş veya çıkış portları olmaz, çünkü testbench doğrudan sinyal ve işlemler tanımlar ve modülün çalışmasını test etmek için kendi içerisinde sinyalleri yönlendirir.

```
architecture Behavioral of tb_d latch is
component d latch is
Port (
D_i      : in STD_LOGIC;
E_i      : in STD_LOGIC;
clk_i    : in STD_LOGIC;
rst_i    : in STD_LOGIC;
Q_o      : out STD_LOGIC
);
end component;
```

Bu kısımda, test edilecek olan d latch bileşeni tanımlanır. **d latch** bileşeninin giriş ve çıkış portları, daha önceki d latch kodunda tanımlananlarla aynıdır. Aslında ara bağlantıları burada yaparız:

- **D_i**: Latch'e girilecek veri.
- **E_i**: Latch'in etkinleştirme sinyali.
- **clk_i**: Saat sinyali.
- **rst_i**: Reset sinyali.
- **Q_o**: Latch'in çıkışı.

```
signal SD_i      : std_logic := '0' ;
signal SE_i      : std_logic := '0' ;
signal Sclk_i    : std_logic := '0' ;
signal Srst_i    : std_logic := '0' ;
signal SQ_o      : std_logic := '0' ;

constant clk_period :time := 10ns;
```

Bu kısımda d latch bileşeninin portlarına bağlı olan sinyaller tanımlanır. Bu sinyaller, test sırasında bileşene uygulanacak olan giriş ve çıkışları temsil eder:

- **SD_i, SE_i, Sclk_i, Srst_i**: **D_i, E_i, clk_i**, ve **rst_i** portlarına bağlanan sinyallerdir.

- **SQ_o**: **Q_o** çıkışına bağlanır.

clk_period ise saat sinyali için kullanılan bir zaman sabitidir ve 10ns olarak tanımlanmıştır.

```

uut: dlatck port map (
    D_i    => SD_i,
    E_i    => SE_i,
    clk_i  => Sclk_i,
    rst_i  => Srst_i,
    Q_o    => SQ_o
);

```

Bu satırda, **uut** (unit under test) adı verilen dlatck bileşeni testbench'e dahil edilir ve giriş/çıkışları ilgili sinyallere bağlanır. **uut**, **SD_i**, **SE_i**, **Sclk_i**, **Srst_i** ve **SQ_o** sinyallerine bağlanarak test edilecek olan dlatck bileşeninin tb_dlatck üzerindeki portlara erişmesini sağlar.

```

clk_i_process: process
begin
    Sclk_i <= '0';
    wait for clk_period/2;
    Sclk_i <= '1';
    wait for clk_period/2;
end process;

```

Bu işlem, saat sinyalini üretir ve **clk_period** süresine göre her yarı periyotta bir sinyalin durumunu değiştirir (0 ve 1). Yani, burada 10ns periyot tanımlandığı için her **5ns**'de bir durum değiştiren bir saat sinyali üretilmiş olur. Bu saat sinyali, dlatck bileşeninin **clk_i** girişini sürmek için kullanılır.

```

ED_in: process
begin
    Srst_i <= '1';
    wait for clk_period*2;
    Srst_i <= '0';
    wait for clk_period*2;

    SE_i <= '0';
    SD_i <= '0';
    wait for clk_period*2;
    SE_i <= '0';
    SD_i <= '1';
    wait for clk_period*2;
    SE_i <= '1';
    SD_i <= '0';
    wait for clk_period*2;
    SE_i <= '1';
    SD_i <= '1';
    wait for clk_period*2;

end process ED_in;
end Behavioral;

```

Bu işlem bloğu, dlatck devresinin giriş sinyallerini belirli bir sırayla değiştirerek testler uygular. Her bir durumda, **clk_period*2** kadar beklenir ve ardından yeni bir giriş kombinasyonu uygulanır:

1. **Başlangıçta reset aktif edilir:** **Srst_i** '1' yapılır ve iki saat periyodu boyunca beklenir. Bu sırada **Q_o** çıkışı sıfırlanır.
2. **Reset devre dışı bırakılır:** **Srst_i** '0' yapılır ve yine iki saat periyodu beklenir. Bu adımda, latch devresi artık girişlere göre davranmaya başlar.

3. **İlk test kombinasyonu:** $SE_i = 0$, $SD_i = 0$. Latch devresi etkin değilken D sinyali sıfırdır.
4. **İkinci test kombinasyonu:** $SE_i = 0$, $SD_i = 1$. Latch devresi etkin değilken D sinyali bir olur.
5. **Üçüncü test kombinasyonu:** $SE_i = 1$, $SD_i = 0$. Latch devresi etkinken D sinyali sıfır olur.
6. **Dördüncü test kombinasyonu:** $SE_i = 1$, $SD_i = 1$. Latch devresi etkinken D sinyali bir olur.

Bu giriş kombinasyonları, latch'in **D** ve **E** girişlerine göre **Q_o** çıkışında doğru davranışı sergileyip sergilemediğini test etmek için kullanılır.

Yazdığımız bu test sonrasında aşağıda gözüken simülasyon ekranımız karşımıza çıkmaktadır. Buradaki ekrandan sinyalleri kontrol ederek doğru yaptığımızı da kontrol edebiliriz.

